

ПРИНЦИПИ ПРАВА В КОМПАРАТИВІСТСЬКОМУ КОНТЕКСТІ

Традиційно принципи права інтерпретуються як фундаментальні положення та ідеї, що визначають орієнтації процесів формування та розвитку правової системи, своєрідність природи права як одного із найбільш потужних соціальних регуляторів, але, в свою чергу, змінюються у часі, мають різну розповсюдженість у правовому просторі. Такі властивості принципів права зумовлювали в минулому, зумовлюють в сьогоденні і будуть зумовлювати в майбутньому актуальність, необхідність і доцільність їх наукового осмислення. Так, тільки наприкінці ХХ-початку ХХІ ст.ст. у вітчизняній юридичній науці проаналізовано систему принципів права (А. Колодій, 1999) [6], загальнолюдські принципи права та особливості їх впровадження в українську систему права (Т. Фулей, 2003) [10], основоположні принципи права (С. Погребняк, 2009) [8], їх роль для забезпечення єдності правової системи (І. Бахновська, 2011) [1]. Загалом, за роки незалежності України, принципи права в тому чи іншому аспектах досліджувалися більш як у 180 кандидатських і докторських дисертацій з юридичних наук, в яких на відміну від традицій радянської юридичної науки, все більше уваги звертається на їх плюралізм (багатоманітність) не тільки в контексті відповідних класифікацій, але й співвідношенні загальнолюдських, цивілізаційних та національних цінностей. Зокрема, у дослідженнях Т. Фулей загальнолюдські принципи права осмислені у їх співвідношенні з такими поняттями як «основні принципи міжнародного права», «загальноновизнані принципи права» та «загальні принципи права» [10].

Разом з тим, визнання плюралізму та рівноправності культур, їх взаємодії на основі діалогу, необхідності розвитку не тільки загальнолюдського, але й регіонального, національно самобутнього у світовому просторі¹, потребує подальшого вивчення принципів права в «форматі» співвідношення загального, особливого, одиничного та унікального, що відповідає саме порівняльно-правовому чи компаративістському їх осмисленню, а тому, до висновків та положень, що викладені у зазначених працях доцільно додати деякі міркування, що спрямовані на більш ефективне використання компаративістського підходу та здобутків сучасного порівняльного правознавства.

1. Основним підходом для компаративного осмислення принципів права є їх пізнання через співвідношення загального, особливого, одиничного та унікального в координатах якісних (властивості) та кількісних (розповсюдженість) вимірів. Причому такий підхід може бути застосовано до будь-яких проявів (форм існування) принципів права та їх реалізації.

Особливість такого підходу на відміну від суто теоретичного в основі якого є дедуктивний метод побудови уявлень стосовно принципів права (від загального до конкретного), в тому, що осмислення йде в напрямку від конкретних реальностей (нормативно-правових актів, правосвідомості, правової практики, юридичних наукових досліджень тощо) до з'ясування спільного та відмінного між ними в контексті обраного кола об'єктів співставлення (світовий правопорядок, міждержавні і наддержавні об'єднання, національні правові системи, їх складові і т. д.), причому у діахронічному або синхронічному аспектах, чи, найкраще, у їх єдності.

Другою особливістю є те, що він базується не на універсальності існуванні і пізнанні принципів права, а на їхньому плюралізмі — багатоманітності. Так, для теоретичного підходу важливим є визначення того, що є принципом права, їх класифікації тощо, тобто створення їх певної універсальної теоретичної конструкції, тоді як для порівняльно-правового осмислення первинним є багатоманітність форм існування і розуміння принципів права.

¹ 21 травня Генеральною Асамблеєю ООН визнано Всесвітнім днем культурного різноманіття в ім'я діалогу та розвитку. Див.: Культура и развитие. Резолюция 57/249, принята Генеральной Ассамблеей ООН 20.12.2002 р.

---

2. Своєрідність компаративного підходу до пізнання принципів проявляється й у використанні формату тріади «одне — друге — інше», який має такі особливості:

1) дихотомія «одне — друге» припускає знаходження спільного, можливість кількісного вивчення (розповсюдженості) певної конфігурації принципів права в межах споріднених правових систем чи теорій права, фіксацію наявності подібних якостей (загального) і т. д., тобто все те, що властиве порівнянню в його традиційному розумінні;

2) дихотомія «одне (друге) — інше» спрямована на виявлення унікального (своєрідного), не притаманного іншим правовим системам існування і розуміння принципів права, відбиває можливості не власно порівняння, а зіставлення (протиставлення), фіксацію різних якостей, онтологічну чи гносеологічну даність різного як протилежного;

3) тріада «одне — друге — інше» дозволяє відобразити, фіксувати, вивчати принципи права у відносинах сумірності — несумірності, що вводить у наукове дослідження виявлення і вивчення непорівнянності принципів права як унікального і протилежного, але необхідного для цілісного сприйняття і відображення світу;

4) неприйняття в компаративному дослідженні принципів права відношення тільки «сумірність» або тільки «несумірність» фіксується поняття відносності — їхньої залежності від аспектів, координат, підстав, параметрів вивчення.

3. Важливим аспектом компаративного осмислення принципів права є виявлення «динаміки» загального і різного, методологічною основою якого можуть бути діалог [9], полілог, «поліфонія» і їхні протилежності. У цій ситуації загальне у принципах права висвітлюється як похідне від взаємодії різного (національного), загальне проявляється в діалозі різного, тоді як відсутність загального є проявом відсутності діалогу, тобто адіалогом (самобутність, своєрідність національних принципів права). Причому діалог між країнами у формуванні і визнанні принципів права приводить до становлення загального і зміни в процесі діалогу різного в цій площині, а тому чим більше такого діалогу, тим більше загального і менше різного і, навпаки. Діалогічність загального і різного в принципах права дає можливість переходу і до їхньої мінливості, їх взаємопереходів і взаємозмін, тобто до осмислення в координатах часу і простору.

4. **Форми пізнання принципів права** так само різноманітні, як і власно принципи права, тому сумнівним є можливість існування єдиної і істинної (теорія, концепція, вчення) про них. Більше того, кожна з існуючих форм пізнання принципів права (філософія, наука, релігія, міфологія, практичне і повсякденне пізнання) відбиває і розуміє правовий світ властивими їй засобами, прийомами, способами, формує у результаті своєрідні картини світу, які стають регуляторами поведінки і мислення їхніх прихильників і через останніх беруть участь у перетворенні світу.

Тому компаративне пізнання принципів права не може бути обмеженим тільки тією чи іншою теорією права (позитивізм, природного права, інтегративна тощо), або тією чи іншою правовою традицією (європейською), або тією чи іншою правовою реальністю (міжнародне право), навпаки, повинно мати не тільки міждисциплінарний (у юридичному науковому аспекті) але й використовувати здобутки різних наукових і позанаукових форм пізнання принципів права (релігійне, мистецьке, буденне тощо). Саме такий підхід використовується у компаративних дослідженнях «образів» права (В. Лафітський) [7].

5. Слід зазначити, що визнання багатоманітності країн, культур, цивілізацій, а відповідно й принципів національного права, набули офіційного визнання на міжнародному та національному рівнях, є прогресуючою тенденцією в міжнародному праві, діяльності ООН та інших міжнародних організацій, зокрема, створює відповідний простір трансформації принципів права та їх осмислення.

Цей процес багато в чому був ініційований розпадом колоніальної системи й становленням нових держав як суб'єктів міжнародного права. В «Декларації про надання незалежності колоніальним країнам і народам», яка прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 14 грудня 1960 р., відзначається прагнення усіх раніше залежних народів до свободи, а перешкоджання їх у цьому — загрозою всезагальному світу.

В «Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Уставу ООН» (1970 р.) наголошується на принципах

рівності, свободи, суверенності, справедливості, утримання від загроз чи застосування сили, добросовісного виконання обов'язків. Прагнення ООН подолати нетерпимість до «іншого» відображене в «Декларація про ліквідацію всіх форм нетерпимості й дискримінації на основі релігії або переконань» (1981 р.), а також в «Декларації прав осіб, які належать до національних чи етнічних, релігійних та мовних меншин» (1992 р.).

Кінець ХХ — початок ХХІ ст. ознаменований посиленням уваги до плюралізму культур, формування світового порядку, зокрема, в умовах глобалізації це стосується культури миру, яка розглядається як сполучення ціннісних установок, світоглядів, традицій, типів поведінки й образів життя, які базуються на принципах свободи, справедливості, демократії, терпимості, солідарності, співробітництва, плюралізму, культурного багатоманіття, діалогу, взаємопорозуміння на усіх рівнях суспільства та між народами. Зокрема, в «Декларація тисячоріччя Організації Об'єднаних Націй» (2000 р.), підкреслюється, що глобалізація може набути всеохоплюючого і справедливого характеру лише за умов масштабних заходів щодо формування загального майбутнього, заснованого на загальній належності до роду людського в усій його багатоманітності, і наголошується на таких фундаментальних цінностях як свобода, демократія, рівність, солідарність, терпимість, повага до природи, загальний обов'язок, верховенство права та інших.

Визнанням культурного багатоманіття народів світу проникнуті й подальші міжнародно-правові документи [2; 3], у яких культура розглядається не тільки як сукупність притаманних суспільству чи соціальній групі своєрідних духовних, матеріальних, інтелектуальних, емоційних ознак, а й наголошується, що крім мистецтва та літератури, вона охоплює й образ життя, вміння жити в злагоді, системи цінностей, традицій, вірувань. Причому підкреслюється, що, хоча процес глобалізації являє собою виклик культурному багатоманіттю, він створює й умови для нового діалогу між культурами і цивілізаціями на засадах визнання: культурного багатоманіття загальним здобутком людства; необхідності переходу від культурного багатоманіття до культурного плюралізму — гармонійного співіснування і взаємодії культур; культурного багатоманіття як фактору розвитку; прав людини як гарантії культурного багатоманіття тощо [4; 5].

6. Гносеологічний дискурс осмислення плюралізму принципів права зумовлюється множинністю форм і снування і пізнання права, а аксіологічний — багатоманітністю правових цінностей і цінностей права, правових оцінок, їх обумовленості розмаїттям правових культур, а так само й антицінностей, тоді як антропологічний «зріз» — плюралізмом суб'єктів права, країн і цивілізацій, множинністю форм суб'єктивізації онтології, гносеології та аксіології компаративного пізнання і правової реальності.

В даному контексті гіпотетично можна висловити думку про можливість і доцільність враховуючи сучасні тенденції розвитку правового простору формування принципу компаративності права як визнання загальності, особливості та унікальності (своєрідності) правових культур (національних правових систем, традицій тощо).

Різноманітні форми пізнання правової реальності відображають її відповідні властивості, а тому правовий компаративізм, правовий компаризм, філософія правового компаративізму тощо є формами осмислення компаративності права, під якою розуміється фундаментальна властивість права існувати в різноманітті, а також компарувати, тобто порівнювати, співставляти, протиставляти і т. д. соціальні явища, що знаходять своє відображення у здатності права бути мірою свободи, справедливості, рівності, значимості, а також їх протилежностей — несвободи, несправедливості, нерівності та інших.

Компаративність права та форм його пізнання передбачає розгляд принципів права в контексті тих процесів, які відбуваються у світі і впливають на динаміку правової реальності, у співставленні з іншими соціальними регуляторами через загальне та різне між ними.

7. Компаративне осмислення генези і просторової розповсюдженості принципів права є доцільним і через використання поняття «правова глокальність», що спрямоване на осмислення правового простору у формах реального (фізичного), образного (свідомість), віртуального (кіберпростір, простір правової інформації, правових «симулякрів») просторів, кожному з яких властиві своя логіка розвитку та буття. Причому «правова глокалізація» як процес поєднує глобальне і локальне у кожному з цих просторів, дозволяє виявити поширеність і способи формування процесів глобаліза-

ції і плюралізації принципів права, а через правову ситуацію пов'язати їх з повсякденними життям та життєдіяльністю суб'єктів, тоді як правова глобалізація і правова плюралізація відображають унікальність кожної з них. Так, наприклад, поняття «правова глокальність»: відображає три простори існування принципів права — реальне (фізичне, тобто у вигляді правових діянь, документів, відносин тощо), образне (у правовій свідомості), віртуальне (кіберпростір права, простір правової інформації, простір правових «симулякрів»), кожному з яких властива своя логіка розвитку й існування; поєднує глобальне і локальне в кожному із цих просторів права, дозволяє виявити поширеність і спосіб формування процесів його глобалізації як «знизу», так і «зверху», пов'язати їх з діяльністю реальних суб'єктів права, їхнім повсякденним життям і таке інше.

8. Компаративний вимір принципів права виходить не з одного або навіть різноманіття праворозуміння як «різноманіття єдиного» — права, а з того, що право в його різноманітті — це один із різних регуляторів життя країни, одна з форм взаємодії з другими й іншими соціумами, роль і місце якого визначається не власне самим правом, а своєрідною конфігурацією регуляторів, які історично сформовані і існують у цей час в певній країні.

Враховуючи зазначене та базуючись на позиціях тих учених, які критично ставляться до ідей верховенства європейської цивілізації, її репрезентації як зразка і критерію оцінки розвиненості інших цивілізацій, визнання права в його європейській інтерпретації найбільш ефективним і поширеним соціальним регулятором, слід визнати гносеологічну та аксіологічну обмеженість цих традиційних для юридичної науки концептуалізацій.

Кожній цивілізації притаманна власна соціорегулятивна система, яка має в співвіднесенні з іншими загальні та відмінні властивості, причому її своєрідність зумовлюється домінуючим соціальним регулятором (правом, релігією, звичаями, традиціями). Оскільки право розвивалося переважно в межах європейської цивілізації, а в інших цивілізаціях поширювалося на основі його трансформації, пристосування до своєрідності соціорегулятивних систем, оцінка правового розвитку цих цивілізацій на підставі права в європейській традиції його розуміння дає можливість з'ясувати тільки рівень «європеїзації» інших цивілізацій, залишаючи поза увагою не тільки унікальність соціального регулювання в кожній з них, а й міру перетворення права на основі своєрідності домінуючих у цивілізаціях соціальних регулятивів. Тому проблему «неуніверсальності» права як домінуючого соціального регулятора доцільно розв'язувати в контексті регулятивного компаративізму та регулятології — сфери міждисциплінарних досліджень різноманітних регулятивів.

Таким чином, компаративістське бачення принципів права спрямоване на осмислення їх формування, визнання і пізнання в контексті загального, особливого, одиничного та унікального в форматах часу, простору, багатоманітності правових культур, реальності їх взаємодій.

Використана література:

1. *Бахновська І. П.* Основоположні принципи права як інтегруючий елемент правової системи України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / І. П. Бахновська; Нац. ун-т «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». — Х., 2011. — 19 с.
2. *Всеобщая декларация ЮНЕСКО о культурном разнообразии*, принята Генеральной конференцией ООН по вопросам образования, науки и культуры на ее тридцать первой сессии, 2 ноября 2001 года. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.un.org/russian/document/declarat/decl_diversity.pdf>.
3. *Декларация ЮНЕСКО, касающаяся преднамеренного разрушения культурного наследия*, принята Генеральной конференцией ООН по вопросам образования, науки и культуры на ее тридцать второй сессии, 17 октября 2003 года. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.un.org/russian/document/declarat/heritage_destr.pdf>.
4. *Доклад о развитии человека 2004: Культурная свобода в современном многообразном мире* / Пер. с англ. публикации ООН. — М.: Весь мир, 2004. — 328 с.
5. *Доклад о развитии человека 2005. Международное сотрудничество на перепутье: помощь, торговля и безопасность в мире неравенства* / Пер. с англ. — М.: Весь Мир, 2005. — 398 с.
6. *Колодій А. М.* Конституція і розвиток принципів права України (методологічні питання): автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01; 12.00.02 / А. М. Колодій; Київський ун-т ім. Т. Шевченка. — К., 1999. — 36 с.

-
7. *Лафитский В. И.* Сравнительное правоведение в образах права. — Том первый. — М.: Статут, 2010. — 429 с.
  8. *Погребняк С. П.* Основоположні принципи права: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01 / С. П. Погребняк; Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. — Х., 2009. — 36 с.
  9. *Оборотов Ю. М.* Традиції та новації у правовому розвитку: Монографія / Ю. М. Оборотов. — О.: Юрид. літ., 2001. — 157 с.
  10. *Фулей Т. І.* Сучасні загальнолюдські принципи права та проблеми їх впровадження в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Т. І. Фулей; Київський національний ун-т ім. Т. Шевченка. — К., 2003. — 20 с.

Тихомиров О. Д. Принципи права в компаративістському контексті.

У статті висвітлюються аспекти компаративістського підходу до осмислення принципів права. Обґрунтовується доцільність їх пізнання у «форматі» співвідношення загального, особливого, одиничного та унікального.

Ключові слова: принципи права, компаративний підхід, плюралізм правових культур, принцип компаративності права, соціальні регулятори, «неуніверсальність» права.

Tikhomyrov A. D. Principles of Law in Comparative Context.

В статті освещаются аспекты компаративистского подхода к осмыслению принципов права. Обосновывается целесообразность их познания в «формате» соотношения общего, особенного, единичного и уникального.

Ключевые слова: принципы права, компаративный подход, плюрализм правовых культур, принцип компаративности права, социальные регуляторы, «неуниверсальность» права.

Tikhomyrov O. The Principles of Law in Comparative Context.

Article is devoted to aspects of the comparative understanding of the principles of law in the «format» value for the general, special, single and unique, based on the recognition of pluralism and equality of legal cultures, the interaction of legal systems, the need to develop a global legal space not only universal but also regional, national original, which is aimed at more efficient use of the comparative approach and achievements of modern comparative law.

The article notes that during the years of Ukraine's independence, principles of law in a particular aspect investigated more than 180 theses on jurisprudence, which unlike traditional Soviet legal science, more attention is drawn to their pluralism (diversity) not only in the context of the respective classifications, but the ratio of human, civilization and national values.

The author emphasizes the basic approach to understanding the principles of comparative law is the knowledge of their value because of the general, special, single and unique quality in the coordinates (properties) and quantitative (prevalence) measurements. Its feature as opposed to purely theoretical approach is that understanding the principles of law oriented towards the specific realities (legal acts, legal awareness, legal practice, legal research, etc.) to clarify common and different between them in the context of the selected range of objects mapping (world order, interstate and super-state association, national legal systems, their components, etc.), and in diachronic and synchronic aspects, or, preferably, in their unity. The second feature is that it is not based on the universality of existence and knowledge of the principles of law, and their pluralism — diversity.

The article emphasizes that the originality of comparative approach to the knowledge of the principles and appears to use the format «one — the second — other», which allows you to display, record, learn principles of law in relations porivnyanosti — neporivnyanosti, and using the concept of relativity — depending on interpretation of legal principles of aspects of coordinates reason, parameters not only study, but the real processes of their genesis, formation of prevalence. Yes, as a form of knowledge of the principles of law as diverse as our own principles of law that is uncertain possibility of a unified and true (theory, concept, doctrine) about them.

The article notes that each of the existing forms of knowledge of the principles of law (philosophy, science, religion, mythology, and everyday practical knowledge) reflects and understands the world of her legal means, methods, ways and forms as a result of the peculiar world view, which are regulators of conduct and their thinking.

Real space transformation principles of law and their understanding of diversity and equality formed countries, cultures, civilizations, and consequently the principles of national law, which became official recognition at the international and national levels. This allows, in the opinion of the author to distinguish among the principles of

---

law principle komparatyvnosti rights as recognition of generality, features and uniqueness (originality) legal culture (national legal systems, traditions, etc.).

The paper formulated the conclusion that vision Comparative principles of law aimed at understanding their formation, recognition and knowledge in the context of the general, special, single and unique formats of time, space, diversity of legal cultures, the reality of their interactions.

Key words: principles of law, comparative approach, legal pluralism of cultures, komparatyvnosti principle of law, social controls, «neuniversalnist» rights.